

studeni 2017.

Santini Guste¹

ZAKON SPOJENIH POSUDA

“Ne planira se da bi se zatim pokušavalo prilagoditi okolnosti planovima. Pokušava se prilagoditi planove okolnostima.”
General George Patton

Sažetak

Tržišna država zamjenjuje nacionalnu državu. Ekonomske rasprave nisu uvažile tu činjenicu pa se i dalje pretpostavlja da postoji velik broj stupnjeva slobode u vođenju nacionalne ekonomske politike. Smatra se da je značaj i uloga kamatne i porezne stope te tečaja kune jednak onom koji je važio do pristupanja Hrvatske u punopravno članstvo u EU. U radu se daje argumentacija zašto taj i takav pristup ne zadovoljava. Mijenja se značaj pojedinog instrumenta - kamatne i porezne stope te tečaja kune - pa je te promjene nužno identificirati kako bi se mogla voditi proaktivna ekonomska politika. Pri tome se naglašava kako je moguće voditi učinkovitu ekonomsku politiku i biti član eurozone. Posebno se u radu raspravlja o maastrichtskim kriterijima za koje se smatra da su nepotpuni i, s jedne strane, i, s druge strane, predstavljaju dio „prtljage“ nacionalne države. Daju se konkretni prijedlozi kako dopuniti maastrichtske kriterije. U radu se naročita pojašnjava interakciju kamatne, tečajne i porezne stope. Ne raspravlja se o instrumentima kao takvim, već se ukazuje na nemogućnost parcijalnog pristupa bilo kojem instrumentu. Posebna se pažnja posvećuje inflaciji koju je globalizacija bitno smanjila. Da bi se identificirala uloga i znači pojedinog instrumenta ukazuje se na ograničenja koja nameće globalizacija kao objektivni proces. Kamatna stopa se određuje kao sintetički indeks neizvjesnosti i rizika koji odlučujuće djeluju na njezinu visinu. Posebno se ukazuje na nužnost redefiniranja poreznog sustava kako

¹ Dr. sc. Guste Santini, glavni urednik časopisa Ekonomije/Economics.

bi isti postao temeljni instrument ekonomske politike. Porezna presija per capita ukazuje da Hrvatska ne vodi proaktivnu ekonomsku politiku. Rad ima za cilj da ukaže na dio problema s kojima će se Hrvatska suočiti i koje će morati riješiti prije zamjene kune eurom.

Ključne riječi: *platna bilanca i njezine sastavnice, kamatna stopa, tečaj nacionalne valute, porezna presija, izravni i neizravni porezi, inflacija, proračunski deficit, javni i inozemni dug.*

1. Polazište

Rad ima dva cilja. Prvi je da se otvori rasprava o instrumentima ekonomske politike u novim uvjetima, što ih nameće tržišna država, kao što je to eurozona, a drugi je rasprava da li su se, ako su se, i koliko su se promijenile karakteristike samih instrumenata – kamatne i porezne stope te tečaj nacionalne valute - ekonomske politike u tržišnoj u odnosu na nacionalnu državu. Hrvatska je ulaskom u EU 1. srpnja 2013. godine prenijela dio svog nacionalnog suvereniteta. Nadalje, Hrvatska je preuzela obvezu, kad se steknu uvjeti, da zamjeni kunu eurom. Rasprave su započele glede eventualnog uvođenja eura².

Od uspostave nacionalne države (Vestfalskim ugovorom iz 1648. godine) do 15. kolovoza 1971. kada započinje stvaranje tržišne države u samoj žiži ekonomske politike nalazimo saldo na tekućem računu platne bilance. Merkantilizam i zlato samo su eufemizmi za suficit na tekućem računu platne bilance. Razvojem nacionalne ekonomske politike manje razvijene zemlje pribjegavaju protekcionizmu kako bi ostvarile povoljniji odnos s inozemstvom kao što su to svojevremeno učinkovito učinile SAD, Japan i Njemačka. Razvijene zemlje propovijedale su i propovijedaju liberalizam s istim ciljem – suficit na računu platne bilance.

Tržišna država također kao cilj ima suficit na računu platne bilance. Međutim, za razliku od nacionalne države njezine granice nisu razdjelnica njezinog suvereniteta. Slučaj eurozone, i nešto manje EU, najbolje ilustriraju što pod time razumijevam – smanjenje broja stupnjeva slobode u području svih temeljnih funkcija nacionalne države: izvršne, zakonodavne, sudske i monetarne vlasti. Tako su se između međunarodnih i nacionalnih pravnih instituta „uklinila“ pravila EU koja ne supstituiraju međunarodne ugovore ali su obvezna za zemlje članice. Usprkos svim nespretnostima i nejasnoćama, nesustavna interakcija nacionalnih politika i smjernica na razini EU, projekt još uvijek više obećava nego što razočarava³.

Cilj ekonomske politike u nacionalnoj državi može se odrediti četirima točkama:

- rast društvenog proizvoda,
- puna zaposlenost,
- niska stopa inflacije, i

² Projekt uvođenja eura mogao bi postati prava reforma društvenog sustava koja se je, od strane političke vlasti, izbjegavala i nikad nije ni započeta.

³ Problem je što postoji veliki raspon razvijenosti među zemljama članicama što često, polazeći od nacionalnih interesa, rezultira „nerazumijevanjem“ na relaciji razvijeni – nerazvijeni. Valja konstatirati kako tržišne silnice neće riješiti problem, već će se morati tražiti i naći kompromis među članicama ma kako to netržišno zvučalo.

- pozitivni saldo na tekućem računu platne bilance.

Cilj ekonomske politike u razvijenoj tržišnoj državi svodi se na:

- rast stope zaposlenosti,
- smanjivanje porezne presije izravnih poreza i
- pozitivni saldo na tekućem računu platne bilance.

U radu se polazi od postavki kako je nužno stalno proučavati učinke tekuće politike u kratkom, srednjem i dugom roku. Izučavanje učinaka omogućuje preispitivanje učinkovitosti taktike i operativne ekonomske, pa samim time tečajne, monetarne i porezne, politike. Politika predstavlja intervenciju u sustav. Intervencija u sustav može biti prethodno pripremljena ali i refleksna koja obično ne donosi benefite kako se je to pretpostavljalo prilikom donošenja tih i takvih odluka. Dok razvijene zemlje prihvaćaju cost – benefit analizu kao nezaobilazni pristup u procjeni i ocjeni ekonomske i svake druge politike, manje razvijene zemlje vode politiku koju možemo nazvati - vatrogasnom. Dobra ekonomska politika polazi od ciljeva koje je moguće učinkovito ostvariti samo sustavnim pristupom. Problemi visoke entropije sustava u manje razvijenim zemljama nema zadovoljavajuće mjesto pri političkom odlučivanju. Što je neka zemlja manje razvijena to se manje respektira sustavni pristup u odabiru mjera i instrumenata ekonomske politike. Marginalizira se činjenica da politika mijenja sustav i da promjena sustava može biti dodatno ograničenje u funkcioniranju procesa reprodukcije. U tom smislu inzistiranje institucionalista na uspostavi učinkovitih sustava zaslužuje najveću moguću pažnju.

Globalizacija će redefinirati monetarne, tečajne i porezne sustave odnosno politike. U radu se to polazište prihvaća s napomenom da se to neće tek dogoditi - to se događa. Na primjer, tržišna će država najveći dio svojih poreznih prihoda prikupiti na dijelu tržišta koji administrativno kontrolira. Međutim, cilj da održi, ako već ne može povećati, blagostanje odredit će granice porezne presije, koja se u nacionalnoj državi identificirala s poreznim kapacitetom, koja ne dovodi u pitanje konkurentnost vlastitog gospodarstva. Razvijene tržišne države izvoziti će poreze koliko je to moguće a da pri tome ne smanje svoju konkurentnost. Upravo će zato obrazovanje, istraživanje i razvoj biti u samom fokusu interesa svake tržišne države. Porezni sustavi će se temeljiti na porezima na potrošnju a tu i takvu politiku možemo odrediti kao tržišnu rentu lokalnog ili regionalnog tržišta. Tržišna će država, na primjer, voditi brigu kolika je porezna presija temeljem dodane vrijednosti na njezinom području. Ona će naprosto pored mikroekonomskog pristupa poreznom sustavu i poreznoj politici, kako je to činila nacionalna država, težiti cjelovitom, makro⁴, pristupu, kako ne bi dovela u pitanje konkurentnost svoga gospodarstva te da je ne bi, zbog nerazborite porezne politike, napustili investitori i obrazovana radna snaga.

⁴ Podjela porez po kriteriju vremena polazi od makro pristupa za razliku od standardne podjele poreza kako sam to pokazao u više radova u časopisu Ekonomija/Economics, te u objavljenim radovima (Santini, 2007; 2009; 2016).

2. Rasprava

Pogledajmo na primjeru eura kako je predviđeno rastakanje nacionalne države. Ugovorom iz Maastrichta definirano je ovih pet uvjeta, poznatih kao kriteriji konvergencije:

- stopa inflacije može biti najviše do 1,5% veća od stope inflacije triju zemalja s najnižom stopom inflacije,
- prosječne nominalne kamatne stope ne smiju biti veće od 2% od kamatnih stopa triju zemalja s najnižom stopom inflacije,
- proračunski deficit ne smije biti veći od 3% BDP-a,
- javni dug može iznositi najviše 60% BDP-a,
- dvije godine prije ulaska u monetarnu uniju valja održavati stabilnost nacionalne valute uz dopuštene granice fluktuacije.

Kriteriji su predmetom neslaganja. Ovaj rad zastupa tezu kako su maastrichtski kriteriji bar dijelom „prtljage“ nacionalne države. Drugim riječima, u ovom se radu zastupa mišljenje po kojem navedeni kriteriji ne ogovaraju namjerama i ciljevima njihovih donositelja – definiranje kriterija koji bi osiguravali konvergirajuću ekonomsku politiku, s jedne strane, i, s druge strane, dostatan prostor za dinamiziranje gospodarskog razvoja njezinih članica.

Kritičari koji smatraju da se projekt euro može nazvati političkim mogu to potkrijepiti činjenicom da se u maastrichtskim kriterijima nije našlo mjesta za presudno pitanje: koliko može odstupati saldo na računu platne bilance, odnosno kolika je dopustiva razina neto inozemnog duga? Jedan broj manje razvijenih zemalja ima deficit na računu platne bilance⁵ i visok neto inozemni dug, dok razvijene zemlje imaju suficit na tekućem računu platne bilance a inozemni dug koriste kao polugu kako bi ubrzale rast svog gospodarstva. Upravo zato ovaj se rad zalaže za dva dodatna kriterija:

- saldo tekućeg računa platne bilance može biti do 2% lošiji od salda na tekućem računa triju najotvorenijih zemalja ili saldo tekućeg računa platne bilance može biti do 2% lošiji od konsolidiranog salda na razini eurozone, i
- neto inozemni dug može iznositi najviše 50% BDP-a.

Zemlje eurozone, formirajući zajednički monetarni sustav putem eura, morat će najveću pažnju posvetiti povećanju konkurentnosti gospodarstava svojih članica, što znači da se „konstrukcija“ ostalih raspoloživih instrumenata ekonomske politike moraju podrediti tom cilju. U tom je smislu potrebno dopuniti kriterije glede visine proračunskog deficita kao i visine javnog duga⁶. Predlažem uvođenje

⁵ Pitanje tečaja nacionalne valute uvijek je bilo predmetom prijepora na relaciji razvijeni – nerazvijeni. Ni bivša država nije bila imuna glede pitanja koja je najučinkovitija politika tečaja. Naprosto u distribuciji efikasnosti lijevo od cijene strane valute smješteno je gospodarstvo manje učinkovitosti, a s desne strane nadprosječne učinkovitosti. Istu priču imamo i u eurozoni manje razvijeni jug nije u mogućnosti dostići razinu učinkovitosti koja bi omogućila uravnoteženje platne bilance. Što učiniti da bi manje razvijene zemlje imale zadovoljavajuću stopu rasta gospodarstva pitanje je koje u velikoj mjeri determinira budućnost eurozone.

⁶ Podjela poreza po kriteriju vremena pokazuje kako standardna podjela poreza ne zadovoljava jer netočno evidentira porezne prihode. To se posebno odnosi na porezne prihode koje razvijene zemlje putem suficita robne razmjene s inozemstvom izvoze. Zemlje koje imaju deficit tako plaćaju izravne poreze, s jedne strane, i, s druge

dodatnih kriterija u pravcu preciziranja maastrichtskih kriterija glede proračunskog deficita i visine inozemnog duga:

- marginalnu poreznu presiju uskladiti s dohotkom *per capita* tako da zemlje s manjim dohotkom *per capita* imaju manje učešća države u finalnoj raspodjeli BDP-a; dakle rastom dohotka *per capita* udio države u finalnoj raspodjeli bi progresivno rastao, te
- dogovoriti najveću moguću razinu neizravnih poreznih prihoda u ukupnim poreznim prihodima pojedine članice eurozone, tako da zemlje s manjim dohotkom *per capita* imaju veći udio neizravnih poreza u odnosu na izravne, čime bi manje razvijene zemlje postale konkurentnije u izvozu (učinak neizravne devalvacije).

Prvi dodatni kriterij predstavlja „doprinos“ manje razvijenih zemalja zajedničkoj ekonomskoj politici i predstavlja svojevolumno ograničenje, temeljeno na objektivnom kriteriju – dohotku *per capita*. Tako bi udio države u finalnoj raspodjeli BDP-a bio razmjernan gospodarskim mogućnostima odnosno zemlje⁷. Ovo bi imalo izravne učinke na smanjenje rashodne strane proračuna što bi, *ceteris paribus*, smanjilo proračunski deficit odnosno, i što je naročito bitno, smanjilo bi poreznu presiju odnosnog gospodarstva. Kao pomoć razvijenih članica eurozone mogla bi se odrediti dodatna sredstva u slučajevima kada razina opće i zajedničke potrošnje padnu ispod prethodno dogovorenih standarda.

Drugi kriterij predstavlja „doprinos“ razvijenih zemalja da se odreknu povećanja konkurentnosti svojih gospodarstava putem povećanja PDV-a.

Cilj nacionalnog gospodarstva, kako u nacionalnoj tako i u tržišnoj državi, je stvaranje što veće mase dodane vrijednosti. Drugi je cilj raspodijeliti dodanu vrijednost na faktore proizvodnje, rad i kapital, na način da se održi gospodarski rast kao nužna pretpostavka rasta blagostanja. Svi promatrani parametri – kamatna i porezna stopa te tečaj nacionalne valute – mogu djelovati u željenom pravcu ali mogu biti snažno ograničenje gospodarstvu kao što to pokazuju ekonomske analize mnogih zemalja.

Što je neka zemlja otvorenija to značaj tečaja nacionalne valute postaje sve značajniji. Na koji će način odnosna zemlja koristiti pojedini instrument zavisi od razine razvijenosti što se određuje putem salda na tekućem računu platne bilance. Prema tome, monetarna i porezna te tečajna politika postaju snažni instrumenti u procesu dinamiziranja gospodarskog razvoja, pa razvijeni, dobitnici, ostvaruju suficit, nerazvijeni, gubitnici, deficit na računu platne bilance.

Prema tome, u tržišnoj kao i u nacionalnoj državi valja voditi brigu o zakonu spojenih posuda na relaciji kamatne stope, tečaja nacionalne valute i poreznoj presiji. Kao što nas povijest uči politika osiromašenja susjeda se je provodila ustrajnim devalvacijama nacionalne valute kako bi nacionalno gospodarstvo povećalo izvoz roba i usluga što je imalo za posljedicu povećanje njihove gospodarske aktivnosti. Dovoljno se je prisjetiti Marshall-Lernerovog teorema da bi uočili kako su ekonomisti proaktivno svojim

strane, smanjit će svoje neizravne porezne prihode kada, zbog vraćanja inozemnog duga, budu ostvarivale suficite robne razmjene s inozemstvom.

⁷ Valja upozoriti kako je porezna presija *per capita*, kako je evidentira službena statistika temeljem standardne podjele poreza, u Hrvatskoj veća od porezne presije u Sloveniji, dok je dohodak *per capita* u Sloveniji veći za gotovo 80%.

istraživanjima podržavali nacionalnu ekonomsku politiku svoje zemlje. Drugi je primjer Ricardov teorija komparativnih prednosti koja je i danas polazište protagonistima slobodne trgovine. Tržišna država više nema na raspolaganju moguću deprecijaciju nacionalne valute, eurozona, pa to može činiti samo tako da smanji poreznu presiju, s jedne strane, i, s druge strane, restrukturira porezni sustav u pravcu jačanja neizravnih poreza kako bi povećala konkurentnost svoga gospodarstva.

Profitna stopa i veličina dodane vrijednosti, određene su izravno preko sklonosti investiranju kamatnom stopom⁸. Tržišna država nema tih mogućnosti. Preuzevši euro članica eurozone ne djeluje, bar izravno, na njegov tečaj. Kreditna aktivnost određena je izvanjskim – visinom kamatne stope na čije kretanje tržišna država također ne može djelovati. Ostaje joj, za sada, porezni sustav i porezna politika. Dakle, u ostvarivanju ekonomskih ciljeva, rast izvoznog gospodarstva, može aktivno koristiti samo porezni sustav i poreznu politiku.

Navedena činjenica dramatično mijenja ekonomske, i sve ostale, aspekte proračuna. Ukoliko se u procesu donošenja proračuna, a moralo bi, krene od poreznog kapaciteta odnosno gospodarstva veličina rashodne strane proračuna je određena pa ostaje parlamentu da, sukladno interesima svojih birača, raspodjele tako određena sredstva. Dakle, umjesto dosadašnje prakse da se najprije odrede rashodi, visina i struktura, tržišna država se zalaže da porezni kapacitet, moguća masa poreznih prihoda, bude polazište proračunskog procesa. U tom bi smislu valjalo odjeliti tekući od kapitalnog dijela proračuna. Ovo je naročito važno za manje razvijene zemlje koje u odnosu na razvijene zemlje imaju neadekvatnu infrastrukturu. Tako umjesto privatizacije postojeće infrastrukture valjalo bi prihvatiti dolazak investitora, prvenstveno iz eurozone, čije zemlje ostvaruju suficit na tekućem računu platne bilance. Taj i takav pristup bi omogućio razvijenim članicama eurozone da „potroše“ višak štednje i nastave sa suficitom na tekućem računu platne bilance, a manje razvijene zemlje bi se usprkos deficitima na računima platne bilance razvijale. Ima li se u vidu potreba dopune kriterija manje razvijene zemlje bi mogle imati daleko manju poreznu presiju izravnih porezima što bi stvorilo dodatne pogodnosti investitorima iz razvijenih zemalja eurozone.

Općenito manje razvijene zemlje imaju značajne rizike i veliki inozemni dug, pa bi bilo u interesu razvijenih članica eurozone da se penaliziraju kreditni aranžmani u korist vlasničkih investicija. To bi zaustavilo rast inozemnog duga, a ne bi zaustavilo razvoj manje razvijenih zemalja. Kako manje razvijene zemlje ostvaruju deficit, znači imaju manjak štednje, to bi izravno investiranje iz razvijenih zemalja vršio pritisak na smanjenje kamatnih stopa.

Ipak, to neće biti dovoljno. Manje razvijene zemlje svojom politikom izravno određuju visinu rizika, što vjerovnici identificiraju i ukalkuliraju u visinu kamatnih stopa. Prema tome, visina kamatnih stopa je određena entropijom društvenog sustava. Entropija je to veća što su stope rasta gospodarstva manje i nestabilnije. Na povećanje entropije djeluje niska razina stope zaposlenih kao i visoke stope nezaposlenih, te dinamika svake, posebno ekonomske, emigracije. Na entropiju djeluje „temperatura“ – inflacija. Entropija je to veća što je veći deficit na tekućem računu platne bilance. Na visinu entropije

⁸ Pored kamatne stope, mnogobrojni čimbenici djeluju na sklonost investitora da investiraju. U ovom se radu naglašava značaj kamatne stope, ne dovodeći druge kriterije u pitanje, kako bi se naglasila veza na relaciji kamatna stopa, tečaj nacionalne valute i porezne stope.

djeluje saldo na računu robne razmjene s inozemstvom. Proračunski deficit snažno djeluje na povećanje entropije sustava. Nije svejedno kakav je saldo primarnog i sekundarnog dohotka. Na entropiju djeluje u kojoj je mjeri odnosna zemlja otvorena i da li je njezina otvorenost rezultat izvozne ili uvozne orijentacije. Na entropiju djeluju javni i inozemni dug. Entropija ovisi o razini javnih rashoda (participacije države na tržištu) kao i poreznoj presiji. Sudstvo, obrazovni sustav, razina i način organiziranja i financiranja socijalne funkcije države mogu snažno utjecati na razinu entropije. I tako dalje.

Visina kamatnih stopa nije ništa drugo do sintetički izraz o stanju entropije u nekoj zemlji. Nisu kamatne stope visoke ili niske jer je to neprijateljska politika političkih ili ekonomskih čimbenika; kamatne su stope visoke jer sustav ima visoku entropiju. Drugim riječima, stav koji se zastupa u ovom radu je kako je visina kamatnih stopa zapravo najznačajniji kriterij maastrichtskih kriterija, ali razina njegove restriktivnosti čini ga operativno ograničenim kriterijem. Stoga je potrebno iste promijeniti polazeći od realnog stanja, s jedne strane, i, programirati intenzitet konvergencije, s druge strane, te, s treće strane, jasno precizirati politike kojima će se dogovorena razina konvergencije na kraju realizirati. Nije realno očekivati da će euro kao projekt uspjeti ako manje razvijene zemlje neće dinamizirati svoj razvoj.

Visinu neto profitne stope određuju porezi. Krivo je mišljenje po kojem valja identificirati međuovisnost kamatne stope i samo poreza na dobit, odnosno bruto dobiti. Prilikom procjene porezne presije potrebno je voditi brigu o svim porezima odnosno davanjima koja su za poduzetnika trošak ili ih on takvim smatra. Porez na dobit je nevažan porez bilo koje zemlje s aspekta njegovog značaja u ukupnim poreznim obvezama. Za poduzetnika je bruto profit, profit prije oporezivanja, ostatak dodane vrijednosti koji dijeli s državom. Kako je on ostatak dodane vrijednosti valja imati u vidu da je profit izrazito osjetljiv na poslovni ciklus jer je cijena inputa određena izvanjskim koje poduzetnik nije u stanju kontrolirati osim u slučaju monopolnog ili oligopolnog položaja. O čemu se zapravo radi, poštujući strukturu računa dobitka ili gubitka, pokazano je u Tablici: Porezna davanja iz dodane vrijednosti.

Tablica: Porezna davanja iz dodane vrijednosti

I. POREZI NA OUTPUT
1. Porez na dodanu vrijednost
2. Porez na prodaju
II. POREZI NA INPUT
1. Trošarine
2. Carine
3. Porezi i doprinosi na dohodak
4. Ostali porezi
III. POREZ NA DOBIT
1. Porez na dobit
IV. OSTALA FISKALNA I PARAFISKALNA DAVANJA
UKUPNA POREZNA DAVANJA (I.+II.+III.+IV.)

Naime, struktura svakog proizvoda ili usluge je određena:

- materijalnim troškovima koji su u kratkom roku neelastični posebice u pravcu smanjenja njihovih cijena,
- amortizacijom koja je određena u vrijeme investiranja i u pravilu je nepromjenjiva tijekom eksploatacije⁹,
- najamninama u bruto iznosu koje su (ni)malo elastične¹⁰ u odnosu na poslovni ciklus, i
- profitna marža koja predstavlja ostatak ostataka - kada se namire svi izdaci iz poslovanja.

Iz tako određene troškovne strukture proizvoda/usluge jasno je da različite elastičnosti rezultiraju nelinearnim kretanjima pojedinih troškova. Profitna marža, predstavlja ostatak, rezidualnu stavku, kada se namire svi troškovi koji čine cijenu proizvoda/usluge, unutrašnji i izvanjski, što određuje uvjete poslovanja u jedinici promatranja. Upravo zato u dobrim vremenima bilježimo snažan progresivan rast profita, i u lošim njihovo značajno potonuće.

U pravcu povećanja ili smanjenja profita ne djeluje samo troškovi inputa, već izravno i neizravno, dakle multiplikativno, djeluje kamatna stopa koja u vrijeme poleta brže raste kao dio dodane vrijednosti. Pri procjeni kretanja i učinaka kamatne na bruto profitnu stopu valja pratiti njihovu međusobnu dinamiku. Ukoliko kamatne stopa brže raste od stope rasta dodane vrijednosti valja očekivati usporavanje

⁹ Inflacija i deflacija relativiziraju navedeni stav u pravcu, u slučaju inflacije, realno smanjene, odnosno, u slučaju deflacije, realno povećane amortizacije.

¹⁰ Po mojem mišljenju tu valja razlikovati nacionalnu od tržišne države.

gospodarske aktivnosti. I obratno. Međutim, na početku depresije kreditori „preko noći“ smanjuju ponudu kredita jer procjenjuju da je naplata kredita manje izvjesna, rizičnija, - kreditno se tržište urušava - te činjenici da je cijena njihovog zaduživanja, prethodno razdoblje, iznad njihovog financijskog kapaciteta. Osim toga, na visinu kamatnih stopa djeluje država svojim proračunskim deficitom i njegovim pokrivanjem na domaćem kreditnom tržištu. Istiskivanje privatnog sektora s tržišta kredita može imati kontraktivan učinak na gospodarsku aktivnost. Upravo zato postoji politika, kada je to oportuno, zaduživanja u inozemstvu što neki ekonomisti tumače kao poveznicu između platnobilančnog i proračunskog deficita.

Inflacija stvara privid povećanja gospodarske aktivnosti. Inflacija ne mijenja samo apsolutne cijene, ona mijenja, što je naročito bitno, relativne cijene koje izravno mijenjaju položaj pojedinih sudionika u procesu reprodukcije mijenjajući veličinu njihove dodane vrijednosti. Promjena relativnih cijena istovremeno znači povećanje neizvjesnosti poslovanja u budućnosti što smanjuje sklonost investiranju posebice kod onih čije su se relativno cijene smanjile. Posebno je važno identificirati da se u uvjetima inflacije bilanca stanja „prelijeva“ u bilancu uspjeha (račun dobitka ili gubitka) i to sve intenzivnije, brže, što je inflacija veća. Upravo ta činjenica upozorava kako inflacija razvodnjava kapital¹¹, smanjuje ga, što smanjuje kreditni bonitet odnosnog subjekta. Tako novčana iluzija mijenja percepciju nositelja ekonomske politike o većem rastu gospodarske aktivnosti koja teško da postoji u srednjem a pitanje je koliko je prisutna u kratkom roku, posebice ako se radi o otvorenom gospodarstvu.

Tečaj nacionalne valute predstavlja „vezu“ vanjskih i domaćih odnosa apsolutnih i relativnih cijena. U tom smislu valja identificirati da tečaj nacionalne valute za male zemlje ima daleko veći značaj od monetarne politike (Santini 1994) jer su njihova otvorenija gospodarstva u daleko većoj mjeri izložena ograničenjima što ih nameće okruženje u odnosu na razvijena i tržišno veća gospodarstva. Dodamo li tome slobodan protok kapitala rizičnost se dodatno povećava. Osim toga, u zemljama s malim nacionalnim tržištima cijeli niz poslovnih aktivnosti nije rentabilan zbog nemogućnosti ostvarivanja potrebne ekonomije obujma, točke pokrića. Što više, može se reći, da u maloj i otvorenoj zemlji tečaj nacionalne valute u velikoj mjeri ograničava monetarnu politiku ukoliko postoji mobilnost kapitala¹².

Monetarna ekspanzija nužno vodi deprecijaciji nacionalne valute pa u slučaju male i nerazvijene zemlje dodatno dolazi do povećanja rizika i neizvjesnosti što rezultira dodatnim povećanjem kamatnih stopa, inflatornih očekivanja, te bijeg iz nacionalne valute, što, rezultira u smanjenju sklonosti likvidnosti u nacionalnoj valuti. U uvjetima slobodnog protoka kapitala postoji velika vjerojatnost bijega nacionalne štednje u inozemstvo, kao što je to pokazala azijska kriza iz 1997. godine, što, sa svoje strane, ugrožava

¹¹ Na poreznom je sustavu i poreznoj politici da onemogući prelijevanje iz bilance stanja u bilancu uspjeh. Uvođenje zaštitne kamate na kapital u iznosu inflacije je to moguće učinkovito spriječiti. Međutim, u tržišnoj državi u ostvarivanju ciljeva ekonomske politike institut zaštitne kamate na kapital može snažno povećati sklonost investiranju, likvidnosti gospodarstva što, sa svoje strane, poboljšava financijsku „krvnu“ sliku gospodarstva.

¹² Stabilnost tečaja, slobodno kretanje kapitala i autonomna monetarna politika možemo odrediti kao ciljeve. Pri tome, valja imati u vidu da je stabilnost tečaja daleko važnija za nerazvijenu zemlju. One su naprosto, za razliku od razvijenih zemalja, manje u mogućnosti da utječu na uvjete međunarodne razmjene – ukoliko nisu, recimo, članice kartela OPEC-a – pa je stabilnost tečaja koristan instrument u kontroli inflacije. Nadalje, moguće je kontrolirati dva od tri cilja, što predstavlja dodatni rizik za male i nerazvijene zemlje.

stabilnost financijskog sustava i dodatno smanjuje kreditnu aktivnost poslovnih banaka, odnosno povećava kamatne stope.

Prihvatimo li činjenicu kako novac nije ništa drugo do li solo mjenica države koju izdaje u njezino ime centralna banka jasno je da povećanje novčane mase ima jednak učinak na javne prihode kao i povećanje poreza¹³. Jednako tako porast kamatnih stopa smanjuje sklonost investiranja što smanjuje odnos stvarne od potencijalne dodane vrijednosti i, prema tome, smanjuje porezne prihode ili povećava poreznu presiju odnosno javni dug, posebice u kratkom roku. To je samo dio priče. Značajni dio odnosi se na nužnost rasta kamatnih stopa kako bi se, u slučaju kada je zemlja visokozadužena prema inozemstvu, slučaj Hrvatske, pribavila dostatna sredstva na financijskom tržištu da bi refinancirala svoj inozemni dug. Pri tome, ne treba gubiti iz vida, što se često događa, da porast državne potrošnje povećava BDP, posebice u dijelu nontradable sektora, što je dobra vijest, ali istovremeno povećava kamatne stope, što je loša vijest, s ciljem da privuku inozemni kapital što aprecira tečaj nacionalne valute, također loša vijest.

Nije svejedno gdje se, u kojoj točki reprodukcije, nameću porezi. Usprkos procesu prevaljivanja učinci pojedinih poreza su u konačnici različiti. Izravni porezi izravno terete dohodak bilo rada bilo kapitala i tako nerazumno oporezivanje može deformirati optimalnu kombinaciju rada i kapitala¹⁴, dakle tehnologiju. Sve zemlje teže smanjenju izravnih u odnosu na neizravne poreze kako bi povećale konkurentnost svog gospodarstva, odnosno, što je isto, kako bi privukle što veći broj stranih investitora. Tako određen porezni sustav prvenstveno djeluje na strani ponude što je u suglasju s principima globalnog gospodarstva¹⁵.

Postoji snažna veza na relaciji tečaj nacionalne valute i porezne presije. Rečeno je kako rast izravnih poreza¹⁶ smanjuje konkurentnost nacionalnog gospodarstva znači da povećanje izravnih poreza nameće potrebu deprecijacije nacionalne valute bar za isti iznos za koliko su se povećali izravni porezi. To nije slučaj sa neizravnim porezima. Neizravni porezi, porezi na potrošnju, povećavaju konkurentnost nacionalnog gospodarstva što znači da povećanje neizravnih poreza izravno subvencioniraju izvoznike u odnosu na poduzetnike koje djeluju na domaćem tržištu. Jasno, povećanje neizravnih poreza ima smisla ukoliko njihovo povećanje ima za cilj smanjenje izravnih poreza. Upravo je to cilj svih poreznih reformi u globaliziranom gospodarstvu.

Iz iznesenog je razvidno da kamatna stopa, porezna stopa i tečaj nacionalne valute djeluje po zakonu spojenih posuda. Drugim riječima, ako se fiksira tečaj nacionalne valute tada je nužno smanjenje

¹³ U ekonomskom smislu činjenica da su danas centralne banke autonomne ne mijenja navedeno.

¹⁴ U malim i nerazvijenim zemljama, recimo Hrvatskoj, rad je nerazumno visoko oporezovan usprkos činjenici da gotovo petina radno sposobnog stanovništva ne radi, te činjenici da raste broj građana koji napuštaju zemlju kako bi se zaposlili u nekoj od zemalja EU.

¹⁵ Otuda moje zalaganje za smanjenjem izravnih poreznih poreza, kako na rad tako i na kapital.

¹⁶ Pitanja u svezi izravnih i neizravnih poreza marginalizirani su do te mjere da rječnici iz područja javnih financija definirajući ih navode kako je njihov značaj sve manji. Taj stav je moguće braniti s aspekta mikroekonomije, ali je nedopustiv s makroekonomskog motrišta. U radu „Dobitnici i gubitnici“ (Santini, 2017) pokazujem kako je od presudnog značaja

kamatnih stopa¹⁷ i/ili porezne presije. Visina kamatnih stopa je u Hrvatskoj određena velikim brojem rizika pa nije realno očekivati bez reformi da bi moglo doći do njihovog smanjenja. Ostaje da porezni sustav i porezna politika preuzme, amortizira, negativne učinke, kamatne i tečajne stope, na konkurentnost nacionalnog gospodarstva. Visoka porezna presija *per capita*, daleko iznad usporedivih zemalja, s jedne strane, i, tek nešto nižoj od najrazvijenijih članica eurozone, s druge strane, ukazuju da je podrška poreznog sustava i porezne politike izostala.

Globalizacija smiruje inflaciju¹⁸ – malariju kako ju je nazvao Samuelson. Nacionalna je država razlikovala inflaciju ponude i inflaciju potražnje. Inflacija ponude ili troškovna ili strukturna inflacija identificirala je konkurentnost gospodarstva koje je kroz oligopolnu strukturu prevaljivao svoje troškove unaprijed. Tome je doprinosila nacionalna država koja je „na granici štitila svoje gospodarstvo“ od inozemne konkurencije. U tržišnoj državi inflacija ponude može biti uvezena u slučaju kada inflatorni šok od strane kartela, najpoznatiji je OPEC-a, odredi kretanja cijena na domaćem tržištu. U pravilu inflacija ponude na ovom stupnju globalizacije nije dugoročno realna jer je svaka potražnja zadovoljena inozemnom ponudom po najnižim cijenama¹⁹.

Zadnjih godina svjedočimo naročito ekspanzivnu politiku ECB, dakle tiskaru, koja svaki mjesec emitira nekoliko desetaka milijardi eura a inflacije nema. Nema je naprosto zato što otvorenost omogućuje podmirenje svake potražnje. Drugim riječima, ekspanzivna monetarna politika potiče rast gospodarstava razvijenijenijih gospodarstava eurozone koja nepodižući cijene, konkurentnost prije svega!, povećavaju opseg svoje proizvodnje i tako, s multiplikativnim učincima na ukupno gospodarstvo eurozone, svojim narudžbama kod kooperanata, od kojih se također zahtjeva rast konkurentnosti, u najmanju ruku održava razinu proizvodnje. Tako ekspanzivna monetarna politika povećava učinkovitost dijela nadprosječno učinkovitog gospodarstva. Politika dopunskog kredita u otvorenim zemljama može biti snažna poluga dinamiziranja rasta superiornih gospodarstava. Povećanje potražnje, temeljem ekspanzivne monetarne i kreditne politike, je dobar instrument u slučaju otvorenog gospodarstva ukoliko je isto konkurentno. I suprotno, ukoliko gospodarstvo nije konkurentno tada dopunski kredit povećava uvoz, kreira deficit, i otvara nova radna mjesta u razvijenim zemljama.

Pregrijana potražnja u nacionalnoj državi se kreira po dva temeljna osnova²⁰. Prvi je politika javnih rashoda kada po mišljenju vlasti privatna potražnja nije bila dostatna da se ostvare postavljeni ciljevi ekonomske politike, poglavito planirana stopa zaposlenosti. U istu grupu valja svrstati monetarnu i kreditnu politiku kojima je proaktivno upravljala centralna banka da bi se dinamizirao gospodarski rast.

¹⁷ U uvjetima slobodnog protoka kapitala, u slučaju Hrvatske, postoji donja granica visine kamatnih stopa kako bi se mogli reprogramirati inozemni krediti (kamatni paritet).

¹⁸ Dio različitih stopa inflacije među članicama, pored ostalih čimbenika, moguće je obrazložiti transportnim troškovima. Tako opskrba Grčke iz Švedske ima veće troškove nego što je to recimo opskrba iz Sicilije

¹⁹ Navedeno ukazuje da u slučaju niske konkurentnosti vlastitog gospodarstva, slučaj Hrvatske, cijena tradable sektora je iznad razine troškova inozemne konkurencije, pa je kontrakcija domaćeg gospodarstva sigurna što se lijepo vidi na deficitu robne razmjene s inozemstvom i razini industrijske proizvodnje u odnosu na 1990. godinu.

²⁰ Iz razmatranja izostavljamo potražnju privatnog sektora koja je određena realnim dohotkom. Naime, kada je privatna potražnja dostatne razine Keynes ne preporuča politiku javnih rashoda. On kaže: „Poduzetništvo je ono što stvara i povećava svjetsko bogatstvo. Kad je poduzetništvo aktivno, bogatstvo se uvećava bez obzira na to što se događa sa štedljivošću. Ali ako poduzetnost spava, bogatstvo se smanjuje, ma koliko se štedljivost trudila.”

Tako u nacionalnoj državi uobičajeno imamo aktivnu monetarnu, kreditnu i fiskalnu politiku²¹. Kada inflacija izmakne kontroli – nikad dosta podrške! - provode se kontraktivne, prvenstveno monetarne, politike kojima se želi obuzdati rast cijene – naprosto u namjeri što dinamičnijeg rasta gospodarstva monetarna je politika bila - isuviše proaktivna. U tržišnoj državi nema tih problema. Globalizacija omogućuje razvijenim i konkurentnim zemljama gospodarsku aktivnost jer su smanjena, do njihovog ukinuća, ograničenja u izvozu. Nerazvijeni tako razvijaju razvijene i usput plaćaju izravne poreze. Što više konkurentnija gospodarstva i njihove tržišne države imaju mogućnost vođenja aktivne politike javnih rashoda do granice dok poreznom presijom ne ugroze konkurentnu prednost svoga gospodarstva. U tom je smislu razumljiva politika javnog duga umjesto povećanja porezne presije²². Kako je to opasna rabota razvijene zemlje se sustežu koliko je to moguće od te i takve politike.

Otvoreno tržište izravno smanjuje inflaciju. Radi se o inflaciji ponude. Drugim riječima, inflacija troškova i strukturna inflacija su niske jer dotok jaftinije robe i usluga izravno određuje cijenu i ostale uvjete na tržištu kao tvrdo budžetsko ograničenje koje sudionike prisiljava na sve veću učinkovitost ili im prijeti propast. U manje razvijenim zemljama, kao što je to Hrvatska, imamo ustrajni deficit na računu robne razmjene s inozemstvom i destrukciju nacionalnog gospodarstva²³ koje se nije u stanju restrukturirati pa biva preuzeto ili propada u čemu ih država obilato „pomaže“ visokom poreznom presijom.

Zemlje sa suficitom robne razmjene s inozemstvom ostvaruju veći obujam privredne aktivnosti koja na mikrorazini smanjuje jedinične troškove odnosno, što je isto, smanjuje se značaj fiksnih troškova, recimo ulaganja u istraživanja i razvoj, koji se progresivno smanjuju povećanjem opsega proizvodnje. Poslovne aktivnosti u kojima dominira kapital, visoki organski sastav kapitala, su to učinkovitije što je tržište veće. Upravo zato kažemo da u mjeri u kojoj je odnosno gospodarstvo otvoreno u istoj se mjeri amortizirana strukturna ili troškovna inflacija. Jasno, ostaju opasnosti rasta cijena, kao što smo kazali, gdje postoji oligopolna struktura na strani ponude kao što su to nafta i strateške sirovine odnosno poljoprivredni i prehrambeni proizvodi gdje izvoznici diktiraju uvjete. Kako je stabilnost cijena jedan od temeljnih ciljeva centralnih banaka te kako su one samostalne u svome radu, mala je vjerojatnost da će male i otvorene zemlje pribjeći tiskanju novca. Pri tome, valja imati u vidu da je dolar rezervna valuta, s jedne strane, i nacionalna valuta najznačajnije gospodarske sile, s druge strane, pa za njega vrijede druga pravila²⁴.

²¹ Napisane su nebrojne knjige na ovu temu kako bi se pronašao lijek koji će „slomiti“ inflaciju. Zapravo je inflacija bila uvjet da bi nacionalna gospodarstva dinamizirala svoju aktivnost. Nedovoljna profitna stopa je imperativno zahtijevala kompenzaciju koja se je ostvarivala inflacijom.

²² Računica je jednostavna. Ukoliko povećate poreznu presiju smanjili ste konkurentnost svoga gospodarstva što može, u konačnici, pribaviti manje poreznih prihoda od potrebitih. Povećanje javnog duga ne smanjuje konkurentnost nacionalnog gospodarstva, a iznos kamatne marže može biti manji od poreznih prihoda što ih odnosno gospodarstvo ostvaruje upravo zahvaljujući rastu javnog duga umjesto povećanju porezne presije.

²³ Navedeno nalazi potvrdu u financijskoj slici hrvatskog gospodarstva koji svoju opstojnost temelji na kreditnom zaduživanju. Imaju li se u vidu rizici i neizvjesnosti te oligopolna struktura bankarskog sustava jasno je da, bez snažne dokapitalizacije, nije moguće restrukturirati odnosnu tvrtku. Pri tome, valja imati u vidu da je razina kamatnih stopa iznad prinosa na vlastiti kapital pa nije moguće to i takvo ponašanje hrvatskog gospodarstva identificirati kao poslovanje uz financijsku polugu. Oligopolna struktura tržišta, tržišni lanci, prebacuju svoje probleme likvidnosti unazad na dobavljačke i tako proizvođačima dodatno pogoršavaju financijsku krvnu sliku.

²⁴ Kronični deficit na računu robne razmjene s inozemstvom, recimo s Kinom, također djeluje u pravcu smanjenja cijena na američkom tržištu.

Inflaciju²⁵ kreira ekonomska politika napuštajući liberalizam i preferiranje nacionalnog gospodarstva protekcionističkim mjerama. Vlastiti rast, vlastita puna zaposlenost, vlastita inflacija i usmjerenost na rast svoga suficita na tekućem računu platne bilance u samom je fokusu svake nacionalne vlasti. Politika osiromašenja susjeda od kraja Prvog svjetskog rata do Velike ekonomske krize konstanta je u međudržavnim odnosima. Rast nacionalnog gospodarstva, s jedne strane, i rast tvrtki, kako je to Galbraith lijepo opisao u svojim radovima, s druge strane, nakon određene razine prelaze u suprotnost i nema dostatnog prostora za nove investicije, „nema zraka“, koje bi održale visoku stopu zaposlenosti i profitnu stopu jer postojeći, nesiguran, suficit na tekućem računu platne bilance samo djelomično kompenzira nedostatnu domaću potražnju²⁶.

Multinacionalne korporacije, Galbraithova tehnostuktura, u nacionalnoj državi lako dogovora sa sindikatima politiku plaća što dodatno povećava troškove poslovanja i potiče rast cijena. Tvrdo budžetsko ograničenje koje je uvedeno osamdesetih postalo je katalizator seljenja multinacionalnih korporacija prema gostoljubivim zemljama - globalnom gospodarstvu. Tako su najmoćnije kompanije američkog gospodarstva selile svoje investicije u zemlje koje su im omogućile preferencijalni status²⁷. Osim toga u tim je zemljama bila jeftinija radna snaga, snažna inflacijska poluga u nacionalnoj državi, pa je proizvodnja postala jeftinija i profitabilnija.

Podsjetimo maastrichtski kriterij glasi: prosječne nominalne kamatne stope ne smiju biti veće od 2% od kamatnih stopa triju zemalja s najnižom stopom inflacije. Drugim riječima, entropija sustava ne smije biti znatno veća od entropije koju imaju razvijene zemlje s najnižom stopom inflacije. U ovom se radu zastupa teza po kojoj je to vrlo restriktivan uvjet koje mnoge zemlje neće u dužem roku zadovoljiti. Koliko je taj uvjet restriktivan „preslikali“ smo ga glede prijedloga novog kriterija – saldo na tekućem računu platne bilance može imati lošiji saldo do 2% od prosječnog salda triju najotvorenijih zemalja.

Zašto su kamatne stope visoke u tržišnoj državi?

Za razliku od nacionalne države gdje nije slobodno kretanje kapitala, u tržišnoj državi ono postoji pa su predlagatelji smatrali da je dovoljno otvoriti granice kapitalu koji će, putem tržišnih silnica, ujednačiti visinu kamatnih stopa²⁸.

Kretanje kamatnih stopa po zemljama članicama eurozone pokazuju daleko veći raspon varijacija od stope inflacije. Kamatnu stopu u ovom radu, prema tome, određujemo kao naknadu za rizike i

²⁵ Povijesni podaci pokazuju ubrzanje inflacije od 1915. godine.

²⁶ Otuda hvalospjevi oporezivanju imovine. Naime, ulaganja u imovinu, čitaj štednju kako bi se osigurala budućnost, smanjuju potražnju onih dobara koji imaju velike multiplikativne učinke. Dok je taj i takav pristup razumljiv u slučaju razvijenih zemalja, štetan je u slučaju zemalja u razvoju.

²⁷ Tako su multinacionalne korporacije ostvarivale nekoliko puta veće profitne marže u odnosu na profitne marže u zemlji što je povećalo profitnu stopu što je, sa svoje strane, dodatno povećalo sklonost investiranju.

²⁸ Prilikom internacionalizacije hrvatskog bankarskog sustava polazilo se od navedene postavke. Kao što znamo internacionalizacija bankarskog sustava nije značajnije smanjila razinu kamatnih stopa. Iako je hrvatski bankarski sustav oligopoliziran valja reći kako je visina kamatnih stopa vrlo kompleksno pitanje o kojem, za sada, nema značajnije rasprave u Hrvatskoj.

neizvjesnosti što ih donosi budućnost²⁹. Istovremeno kamatne nam stope pokazuju, kao što smo to istakli, razinu entropije danog gospodarskog, zapravo ukupnog društvenog, sustava. Posebno se u ovom radu zastupa teza kao je odnos nacionalne štednje i njezina upotreba od presudnog značaja za kretanje kamatnih stopa³⁰. Osjetljivost na inozemne izvore štednje, cijena zaduživanja na drugim tržištima ili dijelovima jedinstvenog europskog tržišta, dobro identificira moguću dijagnozu odnosnog gospodarstva. Nije realno očekivati da će zemlje u kojima je kamatna stopa iznad prosjeka na jedinstvenom europskom tržištu dinamizirati svoj razvoj bez (ne)dozvoljene intervencije.

Pravac konvergencije visine kamatnih stopa moguće je programirati tako da se odlučnije zahtjeva od zemalja članica da reformama smanje rizike pojedinih podsustava svog društvenog sustava, te da proaktivnim mjerama svih članica eurozone dinamiziraju gospodarski rast i razvoj posebice manje razvijenih članica. Pri tome, valja biti realan što znači da se putem iteracija od sadašnje zapravo nepolitike ista transformira u proaktivnu politiku. Smanjenje raspona kamatnih stopa najbolja je preporuka drugim članicima EU da što prije uđu u eurozonu. Pitanje je na koje valja odgovoriti zašto Češka nije uvela euro ili zašto je Rumunjska nakon znatnih napora, kada je kriza nastupila, usporila proces konvergencije. Odgovor na ta i takva pitanja dobro su polazište za Hrvatsku koja zapravo nema dilemu da li ili ne uvesti euro. Hrvatska mora odgovoriti na ključno pitanje kako će ulaskom u euro dodatno potaknuti ukupan gospodarski rast i blagostanje svojih građana.

3. Umjesto zaključka

Transformacija iz nacionalne u tržišnu državu nužno uvodi značajne promjene, redefiniranje, tečaja nacionalne valute, kamatne stope, inflacije, te poreznog sustava i porezne politike. Zapravo mijenja se ukupni ekonomski sustav i politika. Za razliku od nacionalne države koja je imala jasno određene granice do koje je njezin suverenitet bio nesporan³¹, u tržišnoj državi suverenitet je samo djelomičan jer što je zemlja manja to joj izvanjsko više određuje dosege ekonomske politike. Za nerazvijene zemlje uvjeti su još restriktivniji. Kada je zemlja mala i nerazvijena tada izvanjsko predstavlja kriterijalnu funkciju u formiranju sustava i mogućih intervencija putem politike.

²⁹ Iako nije moguće ignorirati oligopolnu strukturu bankarskog sustava ovaj rad svoje polazište temelji na činjenici da je otvorenost financijskih tržišta eurozone dovoljno veliko pa je vođenje posebne kamatne politike na nekom području jedinstvenog tržišta ograničeno. Ograničenje valja identificirati sa fiksnim i varijabilnim troškovima kojima se izlaže davatelj kredita nastupom na tržištu koje je za njega novo. Upravo ta činjenica jednim dijelom opravdava visinu kamatnih stopa u Hrvatskoj u odnosu na kamatne stope u eurozoni. Kako se radi o malom kreditnom tržištu smanjen je interes „novih igrača“ pa postojeći akteri formiraju cijenu kapitala, kredita na razini tzv. domaćih poslovnih banaka. Prema tome, formiranje kamatnih stopa u Hrvatskoj može se identificirati kao ograničena konkurencija kako ju je definirala Joan Robinskon.

³⁰ Razvijene zemlje raspolažu značajnim proizvodnim fondovima koji putem amortizacije kreiraju kako ponudu tako i potražnju za kreditima. Visoka razina opremljenosti kapitalom „reciklira“ velike kapitale koje je moguće „potrošiti“ samo ako su niske kamatne stope. Upravo zato razvijene zemlje vode najveću moguću brigu kako realizirati BDP jer postoji visoki stupanj senzibilnosti na konjunktorni ciklus. Manje razvijene zemlje o tim i sličnim problemima gotovo da ne razmišljaju.

³¹ Postoje vrlo uvjerljivi argumenti da je američki građanski rat bi posljedica protekcionističke politike putem zaštitnih carina koja je bila u funkciji razvoja industrije koja je bila locirana na sjeveru zemlje. Jug je kao veliki proizvođač pamuka uvozeći opremu iz Engleske plaćao visoke kamate što je povećavalo troškove proizvodnje pa se je tako vršila velika preraspodjela, porezne škare, u korist sjevernih država.

Tečaj nacionalne valute nema ni približno u tržišnoj državi značaj koji je imao u nacionalnoj državi. Iako razvijeni bar dio svog razvoja moraju zahvaliti suficitu robne razmjene s inozemstvom, ipak temeljno određenje nacionalne države je bilo nacionalno tržište koje je „ljubomorno“ kontrolirala. U tržišnoj državi koja je otvorena nema jasnih nacionalnih granica. Što više njihov se značaj sve više smanjuje u čemu je nezaobilazna uloga WTO-a. Objektivna kretanja imaju snažan otpor i to kako u manje razvijenim zemljama tako i u zemljama koje polako gube položaj lidera – Trump i Brexit. Iako je tečaj kao instrument ekonomske politike bio snažni intervencionistički alat, on je za Hrvatsku kao punopravnu člancu EU manje bitan.

Iznevjerena su očekivanja po kojima će slobodno kretanje kapitala uravnotežiti razinu kamatnih stopa. To se nije niti se je moglo dogoditi jer temeljni ponder u strukturi kamatne stope je rizik koji se, u uvjetima nesigurnih institucionalnih uvjeta, povećava dodatnim premijama na rizik često nazivane nepoznatim neizvjesnostima.

Značaj i ulogu kamatnih stopa je prikrivala inflacija koja je temeljno određenje nacionalne države. Kako se ekonomska politika više ne temelji na politici potražnje već prelazi na stanju ponude značaj inflacije se smanjuje. Tako je učinkovito riješena Samuelsonova malarija.

Kada je riječ o poreznom sustavu u tržišnoj državi tada je od presudne važnosti odrediti porezni kapacitet gospodarstva. Standardna podjela poreza nije primjeren alat za identifikaciju poreznog kapaciteta. Nije sporno da je domaći dohodak *per capita* polazište u izračunu poreznog kapaciteta. Međutim, standardna podjela poreza i važeća evidencija poreznih prihoda nisu točni podaci. U tržišnoj državi odnos s izvanjskim, koji se vidi iz računa platne bilance, je nužan uvjet za procjenu bilo kojeg aspekta gospodarstva pa samim time i poreznog kapaciteta. Podjela poreza po kriteriju vremena pokazuje tu vezu. Porezni kapacitet konkurentnih zemlje s kojima Hrvatska ima deficit robne razmjene, je dobro polazište, ali samo primijenimo li u izračunu podjelu poreza po kriteriju vremena možemo procijeniti porezni sustav odnosno zemlje. Zemlje koje će u budućnosti postati naši poslovni partneri također će „korigirati“ naš porezni kapacitet. U svakom slučaju bez podjele poreza po kriteriju vremena nije moguće definirati porezni kapacitet hrvatskog gospodarstva.

Drugi korak je planiranje platne bilance kakvu želimo imati u narednom razdoblju. Želimo li uravnotežiti račun platne bilance kao što smo to učinili dinamiziranjem turističke aktivnosti. Pri tome, moramo voditi brigu kako amortizirati eventualni pad turističke aktivnosti. Ukoliko, pak, želimo uravnotežiti platnu bilancu smanjenjem deficita robne razmjene s inozemstvom moramo povećati konkurentnost hrvatskog gospodarstva. Platna bilanca je uravnotežena temeljem prirodnih komparativnih prednosti, ukoliko je cilj uravnoteženje putem rasta izvoza tada se uravnoteženje provodi povećanjem konkurentnosti. U svakom slučaju konkurentnost u tržišnoj državi ima odlučujući utjecaj. Stanje početne i željene konkurentnosti odredit će, pored tehničko-tehnološkog restrukturiranja, veličina izravnih poreza. To se kolokvijalno naziva neizravna devalvacija. Međutim, tome valja dodati da povezivanje konkurentnosti i visine izravne porezne presije predstavlja interakciju na relaciji tečaja nacionalne valute i kamatne stope, s jedne

strane, i porezne presije, s druge strane. I to ne ukupne već samo porezne presije izravnih poreza³². S druge strane, upravo konkurentnost gospodarstva determinira moguću razinu izravnih poreza koje odnosno gospodarstvo može izvesti. Jasno da će država, kao npr. Japan i Njemačka, pokušati u najvećoj mogućoj mjeri izvesti poreznu presiju. Ona će to učiniti zahvaljujući većoj i održivoj konkurentnosti svoga gospodarstva. Država postaje „poslovni“ partner svome gospodarstvu, a nagrada za njezinu kooperativnost određena je veličinom poreznih prihoda koji su naplaćeni putem izvoza.

Tako dolazimo do treće odrednice kojom osiguravamo porezne prihode sukladno poreznom kapacitetu. To činimo naplaćujući rentu na domaće tržište temeljem PDV-a, te posebnim porezima, trošarinama, kojima penaliziramo određenu potrošnju. U radu je rečeno kako otvoreno gospodarstvo, tržišna država, nema problema s inflacijom jer svaki rast potražnje na domaćem tržištu zadovoljen je povećanjem ponude iz inozemstva obično po nepromijenjenim, nerijetko nižim, cijenama. Prema tome, ukoliko smo odredili da je porezni kapacitet četvrtina dohotka per capita, slučaj Hrvatske, temeljem podjele poreza po kriteriju vremena, jasno smo rekli da nakon procjene moguće razine izravnih poreza lako ćemo utvrditi koliki će biti opći i posebni porezi na potrošnju.

Tako određen porezni sustav će se putem mjera ekonomske politike stalno mijenjati što znači da porezni sustav je početna slika filma kojeg nazivamo porezna politika. Mijenjanjem mjera i instrumenata moramo voditi računa o odnosima koji djeluju između sustava i podsustava, odnosno nadsustava. Na vodoravnoj razini također moramo voditi brigu o pojedinim elementima, poreznim oblicima, kako bi njihova interakcija omogućila potrebitu učinkovitost sustava, s jedne strane, i, s druge strane, bila u funkciji ostvarivanja postavljenih ciljeva. Prema tome, povremene reforme sustava su dokaz da se nije kontinuirano i sustavno vodila briga o učincima koje porezni sustav i porezna politika ostvaruje u odnosu s drugim instrumentima ekonomske politike što je moguće, u tržišnoj državi, ocijeniti putem kretanja gospodarske aktivnosti. Zapravo reformu valja izbjegavati jer je to najskuplji put u transformaciji sustava. Daleko je jeftiniji put transformaciju sustava vršiti promišljenom, ne „vatrogasnom“, politikom – sustav treba mijenjati programiranim iteracijama. Zato nije čudo da sve razvijene zemlje stalno raspravljaju o poreznoj reformi a nikada je ne provode što je privid – uvijek je provode ali mudro korak po korak.

Hrvatska je od osamostaljenja radila značajne greške i propuste glede ekonomske politike. Program stabilizacije iz 1993. godine bio je dobar korak. Međutim, suprotno obećanjima stabilizacijski program nije pretočen u razvojni. To je veliki „grieh propusta“. Pokazalo se je da stabilni tečaj kune, kao što nas to povijest uči, nije dalje dogurao od kune kao monetarnog manekena. Ipak, danas stabilni tečaj održava stabilnost financijskog sustava što je od presudne važnosti kao pretpostavka gospodarskom razvoju i održanju kreditnog rejtinga. Pokazalo se ovih gotovo četvrt stoljeća da razvoj ne dolazi sam od sebe. Naprosto inferiorno gospodarstvo nije se moglo restrukturirati kako bi se povećala njegova konkurentnost. Financijska „krvna slika“ hrvatskog gospodarstva pokazuje da ovakvo gospodarstvo niti

³² Točno je da je proces reprodukcije nedjeljiv što znači da bez obzira da li se radi o izravnim i neizravnim porezima nije jasno tko u konačnici snosi porez. Međutim, što je to proces reprodukcije u tržišnoj državi? Ili zašto u nekim zemljama raste odnos društvenog i nacionalnog proizvoda a u drugim pada? Bitno je identificirati kako izravni porezi izravno utječu na konkurentnost a neizravni to čine neizravno, ali nam nije poznato u kojem obimu osim što znamo da je manji od jedinice.

neće samo, bez podrške države, dinamizirati gospodarski razvoj³³. Istraživanje i razvoj, te obrazovanje temeljne su poluge razvoja gospodarstva. Na žalost pitanjima obrazovanja i znanosti nismo posvetili dužnu pažnju. Primjer izostanka angažiranja ekonomskih stručnjaka u procesu transformacije gospodarstva zapravo nam govori o ulozi i značaju znanosti u Hrvatskoj. To je samo primjer sudbine ekonomista koji nije usamljen jer, na žalost, istu sudbinu dijele i ostali znanstvenici iz drugih područja. To nije dobro jer bez znanosti nije moguće učiniti ono što je imperativ – povećati blagostanje hrvatskih građana.

Literatura

Bebek, Sandra & Santini, Guste (2013): „Hrvatska kao članica Europske unije: put u (ne)poznatu budućnost“, Ekonomija/Economics, (20) 1, Rifin, Zagreb.

Bebek, Sandra & Santini, Guste (2016): „Procjena poreznog opterećenja hrvatskog gospodarstva“, u Mogućnosti dinamiziranja gospodarskog razvoja poreznim sustavom, Ekonomija/Economics, (23) 1, Rifin, Zagreb.

³³ Upravo posebno odobrena financijska sredstva putem fondova Hrvatskoj od strane EU dokazuje da nije mogući razvoj gospodarstva bilo koje manjerazijene članice bez „financijske injekcije“

Davidson, Paul (2011): „Keynesovo rješenje; Put u globalni ekonomski prosperitet“, HGK, Zagreb.

Dornbusch, Rudiger (1980): „Open Economy Macroeconomics“, Basic Books.

Družić, Goran (2002): „Da li je Hrvatskoj za ostvarenje razvojnih ciljeva neophodan strani kapital“, u Ekonomika politika, Zabluda-Propusti-Očekivanja, Ekonomika/Economics, 9 (4), Rifin, Zagreb.

Družić, Goran (2009): „Croatian Economic Development and the EU“, HAZU, Školska knjiga, Zagreb.

Gamble, Andrew & Walton, Paul (1976): „Kapitalizam u krizi, Inflacija i država“, Stvarnost, Zagreb.

Levinson, Charles (1974): „Kapital, inflacija i multinacionalne kompanije“, BIGZ, Beograd.

Meade, James (1990): „Inteligentna ekonomska politika“, Cekade, Zagreb.

Radošević, Dubravko (2012): „Kapitalni tokovi, tečaj i Europska monetarna unija“, Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomacije Dah Hammarskjöld, Zagreb.

Reinhart, Carmen & Rogoff, Kenneth (2009): „Ovaj put je drugačije, Osam stoljeća financijske gluposti“, HGK, Zagreb.

Robinson, Joan (1962): „Economic Philosophy“, Watts, London.

Rosen, S. Harvey & Gayer, Ted (2010): „Javne financije“, IJF, Zagreb.

Rothbard, N. Murray (2007): „Moć i tržište, država i gospodarstvo“, IJF, Zagreb.

Salanie, Bernard (2003): „The Economics of Taxation“, MIT, Cambridge.

Santini, Guste (1989), Odnos izravnih i neizravnih poreza u reformi sistema društvenog financiranja, u: Problemi reforme privrednog sistema SFRJ, Globus, Zagreb.

Santini, Guste (1990), Oporezivanje dobiti i kamatna stopa, Zbornik radova, Oporezivanje dobiti poduzeća, IJF, Zagreb.

Santini, Guste (1994), Ekonomska politika za 1994. godinu, Rifin, Zagreb.

Santini, Guste (1995), Ekonomska politika za 1995. godinu, Rifin, Zagreb.

Santini, Guste (2000), Mikroekonomski učinci poreza, Zbornik radova, Tendencije u razvoju financijske aktivnosti države, HAZU, Zagreb.

Santini, Guste (2002), Međuovisnost sistema i politike, Polazišta za strategiju razvoja Hrvatske početkom 21. stoljeća, Ekonomika/Economics, (9) 3, Rifin, Zagreb.

Santini, Guste (2003), Odnos kamatne i neto profitne stope, Pristup strategiji ekonomskog razvoja, Ekonomika/Economics, (10) 1, Rifin, Zagreb.

Santini, Guste (2003.a), Utjecaj deficita robne razmjene s inozemstvom na poreznu presiju neizravnih poreza u Hrvatskoj za razdoblje 1994. – 2002. godine, Tečajna politika i gospodarski razvoj, Ekonomika/Economics, (10) 2, Rifin, Zagreb.

Santini, Guste (2003.b), Gubici izravnih poreza temeljem deficita robne razmjene s inozemstvom u Hrvatskoj za razdoblje 1994. - 2002. godina, Ekonomika/Economics, (10) 3, Rifin, Zagreb.

Santini, Guste (2007): „Iluzija i stvarnost hrvatskog gospodarstva“, Rifin, Zagreb.

Santini, Guste (2009): „Porezna reforma i hrvatska kriza“, Rifin, Zagreb.

Santini, Guste & Bebek, Sandra (2010): „Podjela poreza po kriteriju vremena i dvostruki deficit – slučaj Hrvatske“, u Učinak platne bilance na ekonomski razvoj, Ekonomika/Economics, (17) 1, Rifin, Zagreb.

Santini, Guste (2012): „Kako stabilizirati euro poreznim sustavom – pouka kuni“, u Iz krize u depresiju, HAZU, Zagreb.

Santini, Guste (2012a): „Fiskalni pakt – dodatno ograničenje razvoja malog nacionalnog gospodarstva u Europskoj uniji“, u Razvojna strategija malog nacionalnog gospodarstva u globaliziranom svijetu, HAZU i EFZ.

Santini, Guste (2014): „Ekonomska podjela poreza“, Ekonomika/Economics, (20) 2, Rifin, Zagreb.

Santini, Guste (2014a): „Fiskalna politika“, u Razvojni potencijali hrvatskog gospodarstva, EFZ i HAZU, Zagreb.

Santini, Guste (2015): „Porez na dodanu vrijednost – porez budućnosti?“, u Hrvatska gospodarska kriza i pravac zaokreta iz recesije u ekonomski razvoj, Ekonomika/Economics, (22) 1, Rifin, Zagreb.

Santini, Guste (2015a): „Vratimo osmijeh Lijepoj našoj“, Rifin, Zagreb.

Santini, Guste & Vedriš, Mladen (2016): „Kretanje proračunskog salda – pokazatelj učinkovitosti ekonomske politike“, u *Mogućnosti djelovanja monetarne i fiskalne politike u maloj i otvorenoj ekonomiji*, Ekonomija/Economics, (22) 2, Rifin, Zagreb.

Santini, Guste (2017): „Dobitnici i gubitnici“, Rifin, Zagreb.

Stiglitz, E. Joseph (1988): „Economics of the public sector“, W.W. Norton & Company, New York.

Stiglitz, E. Joseph (2004): „Globalizacija i dvojbe koje izaziva“, Algoritam, Zagreb.

Stiglitz, E. Joseph (2009): „Uspjeh globalizacije, novi koraci do pravednoga svijeta“, Algoritam, Zagreb.

Stojanov, Dragoljub (2013): „Ekonomska kriza i kriza ekonomske znanosti“, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka.